

2. Соціально-психологічний супровід процесу відновлення прав
скривдженої дитини

Я КОНЦЕПЦІЯ В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ

Сірко Роксолана Іванівна Слободяник Володимир Іванович

Кафедра практичної психології та педагогіки

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності.

kppip_bgd@meta.ua

Актуальність даної тематики зумовлюється інтересами психологів до дослідження глибинних сторін людської психіки, внутрішнього світу людини, її свідомості та самосвідомості. Ці проблеми досить активно вивчаються в першу чергу в межах вікової психології. Значна увага приділяється процесу індивідуалізації та розвитку особистості (Л.І.Божович, Г.С.Костюк, А.В.Петровський), проблемі формування «Образу Я» в різні вікові періоди (І.С.Кон, Е.Еріксон, Е.Бернс, Г.С.Костюк) рефлексії, самооцінці, професійній, рольовій та статевій ідентифікації.

У словнику практичного психолога дається наступне визначення поняття «Я – концепції», як відносно сталої, більш – менш усвідомленої, пережитої як неповторна система уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує відносини з іншими людьми і відноситься до себе [4, С.796].

Теоретичний аналіз дозволив виділити декілька підходів до вивчення «Я – концепції».

Так, представником традиційної психології виступає В. Джеймс. На його думку, «Я – концепція» - це утворення, в якому об'єднуються «Я-усвідомлення», що являє чистий досвід і «Я-як-об'єкт», що визначає зміст цього досвіду. Згідно поглядів Джеймса, «Я- концепція» має наступні складові: духовне Я, матеріальне Я, соціальне Я, дисфункційне Я. Окрім того, дослідник вводить поняття самооцінка, яка визначається як математичне відношення реальних досягнень до рівня домагань індивіда [3]

Засновники символічного інтеракціонізму Ч. Кулі і Дж. Мід, характеризуючи «Я-концепцію», запропонували «теорію дзеркального Я»,

згідно якої уявлення індивіда про те, як його оцінюють інші люди, що вони про нього думають, істотно впливає на «Я-концепцію» [2].

Психологічний напрямок представлений Е. Еріксоном, який, розвиваючи концепцію З. Фрейда, розглядає соціокультурний контекст становлення свідомого Я індивіда – еґо. Згідно його теорії «Я-концепція» формується через еґо-ідентичність, яка виникає на біологічній основі та певній соціальній культурі [6]/

Згідно поведінкового підходу «Я-концепція» тісно пов'язано з поведінкою особистості та з її індивідуальним полем сприйняття, яке формує у індивіда цілісну картину психологічного оточення. Психолог К.Роджерс, підкреслюючи самосприйняття у формуванні «Я-концепції», акцентує увагу на взаємодії особистості з оточуючим середовищем, особливо соціальним. Варто зазначити, що К. Роджерс представляє «Я – концепцію» у вигляді ієрархічної структури. На її вершині знаходиться глобальна « Я – концепція», яка включає індивідуальну самосвідомість або сукупність установок індивіда спрямованих на себе. Самоустановка включає три модальності: реальне Я (охоплює установки,пов'язані з тим,як індивід сприймає свої здібності, ролі, статус); дзеркальне Я (уявлення індивіда про те,я к його бачуть інші); ідеальне Я (уявлення індивіда про те,яким би він мав бути).

Р. Бернс описує поняття « образ Я», який має три компоненти: когнітивний (переконання індивіда); емоційно – оцінковий (ставлення особистості до себе - самооцінка; поведінковий (характеризує стан поведінки та діяльності) [1]

Автори, які вивчають «Я-концепцію», підкреслюють три її аспекти: реальну сутність індивіда (що він собою являє), його реальну самооцінку (що він про себе думає) і можливість його розвитку в майбутньому. «Я-концепція» виконує трояку роль: сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості, визначає інтерпретацію досвіду і виступає джерелом очікування.

В психолого-педагогічній літературі вивчаються самооцінка та фактори, які її формують. В психологічній літературі не існує єдиного визначення

самооцінки. Так, деякі автори самооцінкою називають ставлення індивіда до себе, яке виникає поступово і набирає постійного характеру. Це ставлення проявляється як схвалення або несхвалення і визначає міру переконаності індивіда в своїй значимості. Інші дослідники визначають самооцінку як позитивну або негативну установку, спрямовану на специфічний об'єкт, яким являюся Я.

Важливу роль в формуванні самооцінки, на думку психологів, відіграє співставлення образу реального Я з образом ідеального Я. При цьому, підкреслюють дослідники, висока ступінь співпадання реального Я з ідеальним, є важливим показником психічного здоров'я особистості.

В теорії В.Джемса самооцінка визначається як математичне відношення реальних досягнень індивіда до його рівня домагань [3].

Самооцінка не є постійною вона змінюється в залежності від обставин та засвоєнням соціального досвіду. Іншими словами людина схильна оцінювати себе так, як, на її думку, її оцінюють інші люди. Самооцінка завжди носить суб'єктивний характер.

Одним із джерел оцінкових уявлень індивіда можуть бути також соціальні реакції середовища на якість його проявів.

У інших дослідженнях розглядається проблема формування «Я – концепції» в різні вікові періоди. Найбільшої пластичності «Я-концепція» досягає в дитинстві, оскільки вона у цей період є найменш структурованою. Одним із факторів, якому психологи надають велике значення при формуванні «Я-концепції», є мовний розвиток. Так, у два з половиною роки дитина починає вживати займенники, що свідчить про появу здатності сприймати себе як окремого індивіда та називає своє ім'я. В цей же час дитина усвідомлює своє місце в соціальній групі. В цей період інформація про себе, що адресується іншим людям, проявляється також у вербальній і невербальній комунікації. Автори підкреслюють, що молодшому шкільному віці в образі Я домінує діяльність з егоцентричною спрямованістю. В середньому шкільному віці самохарактеристики становляться більш абстрактними і продуманими. Дитина

апелює до своїх психологічних якостей і розуміє власні мотиви, але ці якості ще не може привести в систему. В підлітковому віці «Я-концепція» залишається поверхневою, хоча в 12 років, описуючи себе, діти вже використовують абстрактні поняття, такі як особистість, людина, що свідчить про досить високий рівень інтелектуального розвитку. В підлітковому віці досить часто спостерігається розходження між ідеальним і реальним Я. В період ранньої юності знов проходить переорієнтація ідеального Я, яке в цей період вбирає в себе риси близьких людей. В юнацькому віці самохарактеристики являються більш окресленими, структурно послідовними і чіткі, де проявляється прагнення виразити своє ставлення до оточуючих та стурбованість про те, як оточуючи ставляться до них.

Таким чином, доведено, що «Я-концепція» - це є складне системне ієрархічне утворення, яке існує в свідомості індивіда як система уявлень, образів і оцінок, що відноситься до самого індивіда і охоплюють комплекс установок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М.: Прогресс, 1986. – 421 с.
2. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – С.3-14.
3. Джемс У. Психология / Под ред. Л.А. Петровской. – М.: Педагогика, 1991. – 386 с.
4. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Прогресс, Универс, 1994. – 480 с.
5. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Хервест, 1998. – 800 с.
6. Фрейд З. «Я» и «Оно» // «Я» и «Оно». – В 2-х кн. – Тбилиси: Мерани, 1991. – Кн.1. – 392 с.